

‘GELUKKIG HIJ DIE UW KINDEREN ZAL GRIJPEN’

H.G.L. Peels¹

HERMENEUTISCHE EN BIJBELS-THEOLOGISCHE POSITIONERING VAN DE OUDTESTAMENTISCHE VLOEKBEDE²

ABSTRACT

“Happy is he who seizes your infants...”. Hermeneutical and biblical-theological positioning of the Old Testament imprecations

The Old Testament contains many prayers for the shaming, punishment or destruction of the godless, especially in the Psalms. This imprecatory prayer, which still forms one of the most troublesome dimensions of Scripture for modern Bible-readers, is usually explained very negatively as a human but intolerable expression of personal or national rancour/hostility, and as such put in sharp contrast with the New Testament message of love for the enemy. This article makes a plea for a more hermeneutically responsible exegesis, by paying attention to the background, context and intention of the imprecatory prayer itself. After having delineated the indigenous horizon of interpretation of the Old Testament imprecatory prayers, a comparison with New Testament data is made, leading to the conclusion that on the one hand the condemnation of Old Testament imprecatory prayer from the perspective of New Testament ethics is incorrect, but on the other that it is also impossible within the New Testament situation to raise the imprecatory prayer in the same manner as was done by the psalmists of the Old Testament.

- 1 Prof. H.G.L. Peels, Motetstraat 2, 7323 LE Apeldoorn; Gasdosent Dept. Ou Testament, Fakulteit Teologie, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.
- 2 Dit artikel is een lichte bewerking van een gastcollege, gehouden aan de Universiteit van die Vrystaat op 17 augustus 2000 — met dank aan de redactie voor de vriendelijke uitnodiging tot publicatie in *Acta Theologica*.

1. DE VLOEKBEDE EEN STRUIKELBLOK

1.1 Enkele voorbeelden

De vloekbede die we vooral in het Oude Testament herhaaldelijk tegenkomen, vormt voor veel bijbellezers een ernstig struikelblok. Dat is niet verwonderlijk, gelet op de soms huiveringwekkende bewoordingen. 'Gelukkig hij die uw kinderen zal grijpen en tegen de rots verpletteren' (Ps. 137:9). 'De rechtvaardige zal zich verheugen, wanneer hij de wraak aanschouwt; hij zal zijn voeten wassen in het bloed van de goddeloze' (Ps. 58:11). Wat te denken van Psalm 59:14a: 'Vernietig hen in grimmigheid, vernietig hen, zodat zij niet meer zijn..'. Hoe kan dit in een en dezelfde Bijbel staan met het gebed van Jezus Christus aan het kruis: 'Vader, vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen' (Luk. 23:34), of zijn woord uit de bergrede: 'Maar Ik zeg u, hebt uw vijanden lief en bidt voor wie u vervolgen' (Mat. 5:44). En schrijft de apostel Paulus niet letterlijk aan de jonge christelijke gemeente te Rome: 'Zegent wie u vervolgen, zegent en vervloekt niet' (Rom. 12:14)? Daarom is de vraag legitiem, door welke geest deze vloekbede in het Oude Testament geïnspireerd werd. Wat moeten we ermee aan?

1.2 De antithetische uitleg

Marcion wist het wel. Deze beroemde/beruchte ketter uit het midden van de 2^e eeuw n.Chr., zoon van een bisschop, kwam + 140 n.Chr. naar Rome om de christelijke gemeente voor zijn ideeën te winnen. Hij deelde met de Gnostiek de afkeer van de geschapen werkelijkheid en in het bijzonder van de geslachtsdrift. Daarom moest hij van het Oude Testament maar weinig hebben. Op zijn naam staat een werk getiteld 'De antithesen', waarin hij alle mogelijke verschillen tussen het Oude Testament en het Nieuwe Testament opspoorde en opblies. Het resultaat was dat het Oude Testament het bij hem moest ontgelden. De God van het Nieuwe Testament is een andere, vreemde God, die zijn Zoon Jezus zond om de mensen te verlossen uit de macht van de harde, kille god van het Oude Testament, de Demiurg. Bij Marcion verhouden zich het Oude Testament en het Nieuwe Testament tot elkaar als 'recht, wraak, oorlog' tot 'liefde, vergeving en barmhartigheid'. Dit gedachtengoed van Marcion werkt tot op heden door. Men kan het tegenkomen in menig bijbelcommentaar, waarin de oudtestamentische vloekbede wordt uitgelegd als een blijk van het inferieure geestelijke leven in de tijd van het Oude Testament. De godsdienst van het Oude Testament was — zoals een Duits commentator zegt — een 'Nationalreligion', die

vervangen moest worden door de 'reine Menschenreligion', het Christendom. Het Oude Testament zou op een veel lager niveau dan het Nieuwe Testament staan.

1.3 De psychologiserende uitleg

Anderen zoeken het meer in een psychologiserende uitleg. Soms probeert men de wraakbeden te vergoelijken. De wraakbede is principieel natuurlijk onaanvaardbaar, zegt men dan, maar historisch wel te begrijpen, gelet op de nood van de tijd. Zo zie je maar dat de psalmisten ook geen heiligen waren, en kinderen van hun tijd. Je proeft iets van het hete bloed en de hartstochtelijkheid van de bedoeïenen in de vloekbede. Met name sommige oudere Duitse exegeten spuien hun nauwelijks verhulde antisemitische gevoelens door de wraakbede te schrijven op conto van de oude nationale 'Judegeist'. Zo becommentarieert H. Gunkel een psalmwoord als volgt:

Die grausige Leidenschaft der Worte atmet den glühenden Hauch des alten Judentums, das sich auf Hass und Rache versteht, und ist von dem edlen und reinen Geiste des NT's weit entfernt.

Aan dit soort 'uitleg' maken we verder maar geen woorden vuil.

Ook geleerden die in een geheel andere traditie (en een geheel andere geest) schrijven, kunnen zich kritisch uitlaten over de vloekbede. Zo stelt De Groot ten aanzien van de wraakpsalmen:

Hier spreekt het woestijn-temperament van den Israeliet (..) Ze klaagden op een wijze die een Christen wel kan verstaan, doch niet goedkeuren of navolgen. Evenmin als men David, die toch een man was naar Gods hart, in al zijn daden mag navolgen, evenmin mag men die psalmen tot zijn eigene maken. Er is te veel ongeremde en onoverwonnen natuur in, te veel hartstocht, te veel toorn (1941:128).

Kritisch is ook Vriezen, die bij het verschijnsel van de vloekbede aantekent 'node zou men deze gedeelten missen in de verzameling der oudtestamentische geschriften, maar men kan er het karakter van boodschap, openbaring Gods niet aan toekennen en van de werking van de Heilige Geest, die in Jezus Christus openbaar wordt, niets bespeuren' (1987:118).

Deze wraakpsalmen en -gebeden dragen wel een zeer sterk menselijk stempel, en zijn niet altijd dragers van geheiligde gedachten; zij zijn ver verwijderd van de bede, welke Christus aan het kruis voor zijn vijanden uitsprak, en ver van de geest van het Onze Vader af (1987:303).

Het is ondertussen opvallend, dat noch bij de antithetische noch bij de psychologiserende uitleg echt moeite wordt gedaan om de oudtestamentische wraakbede naar de eigen aard en in de eigen context te verstaan. Met Kraus zijn we van mening dat dit soort benadering 'keine sachgemässen biblisch-theologischen Entsprechungen und Zusammenhänge erarbeitet' (1979:233). De eigen verstaanshorizon van de oudtestamentische vloekbede zal eerst helder moeten zijn, voordat we de relatie met het Nieuwe Testament aan de orde kunnen stellen.

2. DE VLOEKBEDE GEEN RANDVERSCHIJNSEL

2.1 Diverse vormen

Het wraakgebed is bepaald geen randverschijnsel in het Oude Testament. Veelvuldig klinkt in het Oude Testament het gebed om vergelding over de vijand, in alle toonaarden. Dat kan in verschillende vormen gebeuren. Ten eerste letterlijk als een gebed tot God:

God der wrake, HERE, God der wrake, verschijn in lichtglans. Verhef U, Richter der aarde, breng vergelding over de hovaardigen (Ps. 94:1v.).

Ten tweede als een wens:

Laten beschaamd en te schande worden wie mij naar het leven staan, laten terugdeinzen en schaamrood worden wie onheil tegen mij beramen. Laten zij worden als kaf voor de wind, wanneer de Engel des HEREN hen neerstoot (Ps. 35:4v.).

Ten derde in de vorm van een verwachting of toezegging:

(De goddelozen ..) hun zwaard zal in hun eigen hart dringen, en hun bogen zullen verbroken worden (Ps. 37:15).

2.2 Een integrerend onderdeel van het Psalter

De vervloeking, verwensing of wraakbede is onderdeel van vele psalmen. Tevergeefs zoeken we naar bepaalde specifieke wraak- of vloekpsalmen. Het is frappant dat ook in lofpsalmen, koningsliederen, wijsheidpsalmen en dankliederen dit element voorkomt. G. Sauer telt ongeveer honderd psalmen die op een of andere wijze een vorm van de vloekbede bevatten (1961:59). Dat is maar liefst twee derde van het hele psalmboek!

2.3 Ook elders in het Oude Testament

Daarnaast treffen we ook elders in het Oude Testament de vloekbede aan. Als Joab Abner heeft vermoord, roept David uit:

Ik en mijn koningschap zijn voor altijd tegenover de HERE onschuldig aan het bloed van Abner, de zoon van Ner. Moge het neerkomen op het hoofd van Joab en op zijn gehele familie; moge er nooit in het huis van Joab iemand ontbreken, die een vloeiing heeft, melaats is, op een stok moet steunen, door het zwaard valt of broodsgebrek heeft (2 Sam. 3:28v.).

Als koning Joas Zekarja de zoon van Joada laat vermoorden, roept deze uit: 'De HERE zie het en neme wraak!' (2 Kron. 24:22). En de profeet Jeremia bidt over zijn bestrijders:

Geef daarom hun kinderen aan de honger prijs, lever hen over aan de macht van het zwaard, zodat hun vrouwen van kinderen beroofd en weduwen worden, hun mannen slachtoffers van de dood, hun jongelingen geslagen door het zwaard in de strijd. Laat geschreeuw worden gehoord uit hun huizen, als Gij plotseling vijandelijke scharen hen doet overvallen. Want zij hebben een kuil gegraven om mij te vangen en strikken verborgen voor mijn voeten; doch Gij, HERE, kent heel hun moordplan tegen mij; doe geen verzoening over hun ongerechtigheid, delg hun zonde voor uw oog niet uit; ja, laat hen struikelen voor uw aangezicht, wil ten tijde van uw toorn tegen hen handelen (Jer. 18:21-23; vgl. hiermee Neh. 4:4v.; zie verder 2 Kon. 1:10,12; Amos 7:17, Jer. 15:15, 17:18).

We hebben dus in de wraakbede niet van doen met slechts een enkele immorele uitschieter van een bloeddronken psalmist of van een profeet die zijn persoonlijke haatgevoelens spuit, maar met een structureel element in de omgang tussen mens en God in het Oude Testament. Om deze wraakbede te verstaan, zullen we op drie dingen goed moeten letten: de achtergrond, het kader en de intentie van deze wraakbede.

3. DE ACHTERGROND VAN DE VLOEKBEDE

3.1 De oudoosterse vloektraditie

De wraak- of vloekbede moet om te beginnen verstaan worden tegen de achtergrond van wat wij noemen de oud-oosterse vloektraditie. Met 'vloek' bedoelen we uiteraard niet een godslastering, maar de vervloeking die over de vijand wordt uitgesproken. Welnu, de oud-oosterse mens keek daar heel anders tegenaan dan wij vandaag de dag. Bij ons is een woord 'slechts' een woord. In de wereld van toen was een woord ook een werkelijkheid, een

daad. Men was beducht voor de ernst en de realiteit van een vervloeking. Die was meer dan slechts een woord.

Op alle mogelijke terreinen van het leven werden vervloeking(en) als een heel normaal middel gehanteerd (Scharbert 1958:37-44; Bernardino 1986:59-61). De eed is een vorm van zelfvervloeking (vgl. de formule in 1 Sam. 14:44: 'Zo moge God mij doen, ja nog erger, voorwaar..'). In de rechtsspraak functioneerde de vloek als een middel om de onbekende schuldlige te treffen. Dieven, oneerlijke lieden die geleende waren niet terugbrengen, grafschenners: de vloek over hen! Waar wij strafbepalingen in de wetgeving kennen, hadden oud-oosterse wetten reeksen vervloeking(en) staan. Bij verdragen en verbonden werden vervloeking(en) gevoegd, als een soort sanctie. Op graven, gebouwen, grenspalen stonden vervloeking(en), ter beveiliging, enzovoorts. De vloek was een alledaags instrument ter bescherming, ter beveiliging, als garantie. In een samenleving zonder sterk centraal gezag of een uitgebreid rechtsbestuurlijk apparaat is de vloek, zeker voor de zwakkeren, het enige/laatste rechtsmiddel (Keel 1969:228; Schottruff 1969:216). De formuleringen van dit soort vervloeking(en) waren doorgaans conventioneel en stereotiep.

3.2 Vloeken in Israël

Dit alles was in Israël niet anders. Een Israëliet keek heel anders tegen vloek- en zegenwoorden aan dan wij vandaag.

De vloek is in het O.T. (..) een gevreesde reële macht met een vreselijke uitwerking (..) te vergelijken met die van een granaat, die zuiver gericht, uit elkaar springt op de tevoren bepaalde plaats en daar de grootste verwoesting aanricht. Hij is een macht van ontbinding en verderf, van verdorring en verwelking (Pop 1964:523).

Het geloof in de kracht van een vloekwoord was realistisch, zie bijvoorbeeld Leviticus 5:1, 19:14; Richteren 17:2; de wet op de jaloersheid in Numeri 5. Overigens is de voorstelling niet juist, dat het hier om een soort magisch geloof gaat, als zou een vloek automatisch iets uitwerken. Tezeer leefde in Israël het besef dat de vloek een wapen van God is, en dat Hij zelf de voltrekker van de vloek is (vgl. Ri. 9:57; Deut. 28:20).

Geen Israëliet zou bij het horen van de vloekbede in de psalmen opgeschrikt zijn, daarvoor was hij tezeer gewend aan het gebruik van vloekformules in het dagelijks leven. Nog minder zou hij deze vloekbede gelijk als een immorele uiting van haat of wraakzucht hebben opgevat. Ook in Israël functioneerde de vloek als een werkzaam middel in economische, juridische

en politieke verbanden (cf. Gen. 24:41; Ez. 17:13; Zach. 5:3; Deut. 27:11-26, 29:12,14; 1 Kon. 8:31v.).

3.3 Legitiem en illegitiem

Het is hierbij van belang te weten, dat in de wereld van het Oude Testament terdege onderscheid werd gemaakt tussen legitiem en illegitiem vloeken. Een enkel voorbeeld: 'Wie zijn vader of moeder vervloekt, zal zeker ter dood gebracht worden' (Ex. 21:17). Job zegt: 'Ik liet niet toe, dat mijn mond zondigde door hem met een vloek de dood te wensen' (31:30; vgl. Hos. 10:4). De illegitieme vloek gold als verwerpelijk en was strafbaar. Uiterekend in de psalmen wordt de vijand zulk illegitiem vloeken verweren (Ps. 10:7, 59:13, 62:5, 109:17, 28). De psalmist vervalt niet in dezelfde zonde. Hij vervloekt zijn tegenstander niet. Met zijn vloekbede doet hij iets anders: Hij stelt recht tegenover onrecht, het appèl op God tegenover de vervloeking van de goddeloze vijand. Zelf ziet hij af van persoonlijke wraakneming.

4. HET KADER VAN DE VLOEKBEDE

4.1 Subject en object

De wraak- of vloekbede moet vervolgens verstaan worden in zijn eigen context, zijn eigen kader. Dat laatste komen we op het spoor wanneer we bij het lezen van de psalmen enerzijds erop letten wie aan het woord is (het subject), en anderzijds zien wie de vijand is van de psalmist (het object). Het subject van het wraakgebed is maar niet een willekeurig persoon; het is de 'arme', de 'rechtvaardige', de 'ellendige' of de 'eenvoudige', die bidt. Deze woorden zien in het Oude Testament op een bijzondere relatie met God. De arme is de hulpeloze, die op Gods bijstand wacht. Hem staat geen andere weg meer open. Hij is totaal op Gods rechtshulp en erbarmen aangewezen. De Here heeft zelf gezegd 'dat Hij het geding van de ellendige berecht, de pleitzaak der armen' (Ps. 140:13; vgl. Ps. 9:5, 68:6, 82:8). Een belangrijke passage is hier Exodus 22:22v.:

Geen enkele weduwe of wees zult gij verdrukken. Indien gij dezen toch verdrukt, voorzeker zal Ik, indien zij luide tot mij roepen, hun geroep horen, en mijn toorn zal ontbranden en Ik zal u met het zwaard doden, zodat uw vrouwen weduwen worden en uw kinderen wezen (zie ook Spr. 22:22v.)

Dit gebeurt nu in de wraakbede: de arme roept luide tot God.

Tegenover dit bijzondere subject van de vloekbede staat ook een bijzonder object: de 'vijand', 'goddeloze', 'tegenstander'. De identiteit van deze vijand krijgen we in de psalmen eigenlijk niet echt scherp. Namen worden niet genoemd, concrete aanwijzingen ontbreken. Wel is het één beeld, dat wij krijgen van deze goddelozen. Het is steeds weer duidelijk, dat het gaat om hen die Gods verbondsregels breken, de gelovige tarten, ja hen van God willen scheiden. Het zijn zij, die Gods volk benauwen. De vijanden in de psalmen vertonen het beeld van maximale goddeloosheid. Men kan zeggen, dat in hun optreden iets bovenkomt van de Boze. Het gaat in de psalmen om méér dan de controverse tussen een David, een psalmist en zijn persoonlijke of nationale vijanden. Hier komt iets openbaar van de geestelijke strijd tussen Gods rijk en de anti-machten. Kraus wijst erop dat het vijandbeeld in de Psalmen elementen van de mythische strijd tegen de chaosmachten heeft geabsorbeerd: 'Das unheimlichte Treiben der feindlichen Mächte (..) bekommt einen dezidiert dämonischen Charakter' (1979:165; cf. Keel 1969:69-71).

4.2 Het verbond

Arme tegenover vijand, rechtvaardige tegenover goddeloze — in deze spanning staat de wraakbede. Beiden behoren zij tot dat volk, waarmee God een unieke relatie heeft, een verbondsrelatie. De bidder roept tot de God van het verbond. Typerend is het gebruik van bezittelijke voornaamwoorden in de psalmen, zie bijvoorbeeld Psalm 94:5: '*Uw* volk, o HERE, vertreden zij, en *Uw* erfdeel verdrukken zij' en vers 14: 'Want de HERE zal *zijn* volk niet verstoten, en *zijn* erfdeel niet verlaten'. Het hele leven, niet alleen de godsdienst, maar ook de economie, het recht, de politiek, waren begrepen in dit verbond. Het verbond is een rijke zegen en een grote schat. Daar kun je niet zorgvuldig genoeg mee omgaan. Maar de goddeloze tast dat verbond aan. En dat kan niet ongestraft gebeuren.

Ihr Treiben (bringt) *ganz* Israel ins Unheil, weil sie die bestehenden religiösen, rechtlichen und wirtschaftlichen Normen des Zusammenlebens zerstören. Heil ist nur zu erwarten, wenn Jahwe alle Frevler vernichtet und damit dem menschlichen Zusammenleben sein Fundament zurückgegeben haben wird (Jeremias 1970:131).

4.3 Zegen en vloek

Het verbond van God met zijn volk werd bekrachtigd met een reeks zegenen vooral vloekspreuken (Lev. 26; Deut. 27, 28). Gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid aan de leefregels van het verbond brengen heil respectievelijk onheil, genade respectievelijk gericht, zegen respectievelijk vloek (vgl. 2

Kron. 15:13!). Die woorden van leven en dood, zegen en vloek, werden in de cultus het volk steeds weer ingescherpt (Deut. 31:12v.). Het volk beaamde zelfs de zegen en vloek, in een plechtige bijeenkomst: 'En het gehele volk zal zeggen: Amen' (Deut. 27:11-26; Joz. 8:30-35). De brekers van het verbond dienen te worden afgesneden van het volk, omdat hun ongehoorzaamheid de hele verbondsgemeenschap in gevaar brengt.

In deze ruimte klinken de vloekbeden. Deze vloekbeden liggen als het ware in het verlengde van de verbondsvervloeking (Miller 1943:98; Keel 1969:228). Het verbond wordt immers aangetast door het woeden van de goddelozen. Niet de goddelozen, maar de rechtvaardigen gaan ten onder — en niemand grijpt in! Dan bidt de psalmist, aansluitend bij Gods eigen woorden. Wat hij daarmee doet kan niet getypeerd worden als het luchten van een wraakzuchtig hart; de psalmist haakt via zijn vloekbede met de traditioneel-stereotiepe vloekformules feitelijk in op Gods eigen verbonds-vloek over de goddeloze. De vijand is een verbondsbreker en staat daarom per definitie onder de vloek van God. Zie bijvoorbeeld Klaagliederen 3:64:

Gij zult hun vergelden o HERE, naar het werk hunner handen. Gij zult hun geest verblinden - *uw* vloek over hen!

Als het gaat om een vloekbede over de nationale vijand, dan ligt achter de vloekbede van de psalmist Gods beloftewoord aan Abraham: 'Ik zal zegenen wie u zegenen, en wie u vervloekt zal Ik vervloeken' (Gen. 12:3).

5. DE INTENTIE VAN DE VLOEKBEDE

5.1 Handhaving van het recht

Dat brengt ons bij het derde, wellicht het belangrijkste aspect van de oud-testamentische vloekbede. Waar gaat het de psalmist uiteindelijk om, als hij de vloekbede uitspreekt? Om bevrediging van zijn wraakzucht? Dat blijkt nergens uit. In eerste instantie gaat het hem heel concreet om bevrijding en om rechtsherstel. Zijn vloekbede is een appél op de God van het verbond om in te grijpen en zijn eigen verbondswoord gestand te doen, door zijn getrouwen te bevrijden en de verbondsbrekers te straffen. Een fraai voorbeeld biedt 1 Samuël 24:13,16 waar David om 'wraak' bidt in zijn rechtsgeding met Saul:

De HERE moge rechtspreken tussen mij en u, de HERE moge mij aan u wreken (..) Daarom moge de HERE rechter zijn, en tussen mij en u oordelen; Hij moge toezien, mijn zaak beslechten en mij recht verschaffen tegenover u.

Dat David hiermee niet over de schreef gaat, wordt zelfs door Saul erkend: 'Hij zeide tot David: Gij zijt rechtvaardiger dan ik, want gij hebt mij goed gedaan, terwijl ik u kwaad gedaan heb' (vs. 18).

Steeds weer worden in de vloekpassages juridische begrippen en thema's gebruikt. Het recht is van levensbelang. Wanneer het recht corrupt wordt, gaat de samenleving ten onder. Psalm 94:20 spreekt van 'de zetel van het verderf, die onder schijn van recht onheil sticht'. Als God wrekend-straffend ingrijpt, dan 'zal de rechtspraak weer rechtvaardig worden' (Ps. 94:15). Uit de vloekbeden spreekt een diep vertrouwen in het rechter- en koningschap van God die geen onrecht duldt. Als er één emotie is die de vloekbede kleurt dan is het wel die van de toorn over het onrecht en de afschuw van het kwade dat de samenleving aantast. Het is met de psalmist net als met Jeremia, die zegt: 'Ik ben vol van de grimmigheid des HEREN' (6:11).

5.2 Handhaving van Gods eer

Nog dieper reikt het wraakgebed. Gods eer staat namelijk op het spel. Met name op dit punt verschilt de oudtestamentische vloekbede wezenlijk van vergelijkbare uitingen in de Umweltliteratuur (Keel 1969:152v.; Lohfink 1983:111-158). De oudtestamentische vloekbede komt op uit de verbijssterende ervaring dat de zegen en de vloek van het verbond niet meer functioneren. Goddelozen gedijen, rechtvaardigen gaan ten onder. Heidenen triomferen, Gods volk vergaat. Hoe kan dat, is er nog wel een God die recht doet op aarde? Ten diepste wordt door de aantasting van het verbond God zélf aangetast. In het kader van het verbond raakt de spot en de haat tegen de rechtvaardige ten diepste de God van deze rechtvaardige. De vijand die Israël wil vernietigen, heeft het in feite op God gemunt (zie Ps. 83:6). De betoning van Gods gerechtigheid — daar gaat het de psalmist om. Vaak eindigen vloekbeden dan ook met de verzuchting, dat de heidenen het gewaar zullen worden dat God terdege God is, en regeert (zie bijvoorbeeld Ps. 58:12, 59:14, 83:17).

In dit verband kan — terzijde — de vraag worden gesteld, in hoeverre de psalmisten met hun vloekbeden echt naar een letterlijke vervulling van hun woorden verlangden. Steeds dienen we te bedenken, dat het in hun beden gaat om traditioneel-stereotiepe formuleringen. Met behulp van deze klassieke vloekbewoordingen vroeg de psalmist om Gods ingrijpen. David bidt in Psalm 59:14: 'Vernietig hen in grimmigheid, vernietig hen, zodat zij niet meer zijn'. De bede is bestemd voor Saul, die Davids huis had laten bewaken om hem te doden (vers 1). Toch bidt David tegelijk 'opdat zij gewaarworden, dat God heerst in Jakob'. En als zijn vijand Saul eenmaal ten onder is gegaan, staat David niet van vreugde en leedvermaak te

juichen, maar scheurt hij zijn klederen, weent en vast, en dicht een van de ontroerendste klaagliederen in het gehele Oude Testament: 'Het sieraad, o Israël — op uw hoogten ligt het verslagen! Hoe zijn de helden gevallen!' (2 Sam. 1:17-27). De vloekbede smeekt om bestraffing van de vijand, maar bepaalt niet de wijze waarop de bestraffing dient plaats te vinden.

5.3 De doorbraak van Gods rijk hier en nu

Wie de oudtestamentische vloekbede nauwkeurig leest, ziet daarin de roep om de doorbraak van Gods rijk, in bevrijding en wraak. Dat de Here God is en anders geen, dat Hij regeert, dat het recht in zijn hand veilig is en zijn verbondswoord waarachtig — om de erkenning daarvan gaat het de psalmist (zie Ps. 10:16-18). Steeds weer wordt God aangeroepen als Koning, als Rechter en als Strijder. Neem bijvoorbeeld Psalm 94. Parallel aan 'God der wrake' in vers 1 staat in vers 2 'Richter der aarde'. En deze Rechter is de Koning; Psalm 94 is opgenomen in een bundeltje psalmen dat Gods koningschap bezingt (Pss. 93-99). Van deze Koning-Rechter wordt 'wraak' verlangd. Ons woord 'wraak' klinkt erg negatief, illegitiem, immoreel. Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, klonk het bijbelse woord voor wraak in de oren van de Israëliet bij uitstek positief, voornamelijk als een rechtsterm. Naar deze wraak kan verlangd worden, en daar kan over gejubeld worden, omdat wraak betekent: rechtsherstel, bevrijding, toekomst.

Opvallend is dat de psalmist in het Oude Testament heel dringend om de openbaring van Gods koningschap *hier* en nu bidt. 'Laat *voor onze ogen* onder de heidenen bekend worden de wraak over het vergoten bloed van uw knechten' (Ps. 79:10). Hierbij moeten we bedenken, dat de oudtestamentische gelovige slechts een zeer beperkt zicht had op het leven na dit leven en op de mogelijkheid van een rechtvaardiging na de dood. De angstige vraag of het onrecht dan voorgoed zou triomferen, is in de oudtestamentische situatie heel reëel geweest. Maar steeds opnieuw klampte men zich vast aan de Here en verwachtte men het van Hem: 'Want de *HERE*, onze Rechter, de *HERE*, onze Wetgever, de *HERE*, onze Koning, Hij zal ons verlossen' (Jes. 33:22). De verwachting van de wrake Gods gaat zelfs een integrerend onderdeel vormen van de hoop op een andere, betere toekomst (Ps. 104:35, Ps. 149). Eens wordt het kwade met wortel en tak uitgerooid en komt het rijk Gods voorgoed. Zo bidt bijvoorbeeld de dichter van Psalm 137 mee met oude profetieën over Edom en Babel; hij haakt als het ware in bij Gods eigen oordeelswoord over deze vijanden van Gods volk. Het schokkende wraakgebed uit Psalm 137:8v. (zie de titel van dit artikel) heeft een profetisch precedent in Jesaja 13:16-18 en 14:22.

6. DE VLOEKBEDE DOOR HET NIEUWE TESTAMENT ACHTERHAALD?

6.1 Onjuiste contrastering

De vraag of het oudtestamentische wraakgebed door het Nieuwe Testament achterhaald is of zelfs vanuit het Nieuwe Testament veroordeeld moet worden, is ontkennend te beantwoorden. Het is onjuist om de oudtestamentische vloekbede rechtstreeks te contrasteren met bepaalde nieuwtestamentische teksten zoals de bede om vergeving aan het kruis. Dit zijn namelijk tekstgedeelten 'op verschillend niveau'. De eigen aard en de eigen plaats in de heils- en openbaringsgeschiedenis moeten we steeds voor ogen houden. Dat het wraakgebed door het Nieuwe Testament niet zomaar veroordeeld wordt, blijkt alleen al uit het feit, dat vele wraakpsalmen onbekommerd in het Nieuwe Testament geciteerd kunnen worden, zoals de psalmen 2, 35, 69 en 109. Nergens blijkt dat de nieuwtestamentische schrijvers enige moeite hadden met het oudtestamentische wraakgebed. Zo hebben Jezus en zijn discipelen bij de Paasmaaltijd het Hallel gezongen, de bundel van Psalm 113-118. In de slotpsalm staat tot drie maal toe: 'in de naam des HEREN heb ik ze neergehouden' (Ps. 118:10-12).

6.2 De liefde in het Oude Testament

Vervolgens dient bedacht te worden dat ook het Oude Testament de wraakzucht verbiedt en de liefde tot de naaste gebiedt; zie vooral Leviticus 19:18 (en de uitbreiding van het liefdesgebod in vs. 34!). Vergelijk verder Exodus 23:4v.; Job 31:29v.; Psalm 7:4vv.; Spreuken 17:5, 7, 24:17v., 25:21v. Sprekend is ook het optreden van David, de auteur van veel vloekbeden, die tegen Saul, de gezalfde des Heren, de hand niet heeft willen opheffen (1 Sam. 24:13,18). David prijst de Here dat Abigaïl hem ervan weerhouden heeft om bloedschuld op zich te laden en het recht in eigen hand te nemen (1 Sam. 25:22-26). Men kan het Oude en Nieuwe Testament onmogelijk tegen elkaar uitspelen als het testament van het recht tegenover het testament van de liefde.

6.3 De toorn ook in het Nieuwe Testament

Het Nieuwe Testament spreekt niet met minder, maar juist met nog meer ernst over de toorn van God, het gericht over de zonde en de vijandschap tegen God, en over de strijd tegen de machten der duisternis. In de nieuwtestamentische verkondiging heeft zelfs de mogelijkheid van een *eeuwig*

verderf (2 Tes. 1:9) een plaats. Ook in het Nieuwe Testament kan een 'vloekbede' worden aangetroffen, zie bijvoorbeeld 1 Korinthiërs 16:22: 'Indien iemand de HERE niet liefheeft, hij zij vervloekt. Maranata'. Zeer krachtig, tot twee maal toe, klinkt in Galaten 1:8v.:

Maar ook al zouden wij, of een engel uit de hemel, u een evangelie verkondigen, afwijkend van hetgeen wij u verkondigd hebben, die zij vervloekt!

Reeds eerder noemden we het gebed van de zielen onder het altaar (Op. 6:10). Te denken is ook aan Jezus' vervloeking van de vijgeboom in Matteüs 21:19 en Petrus' woord tot Simon de tovenaer in Handelingen 8:20: 'Uw geld zij met u ten verderve'. Vol waarschuwing en dreiging is het 'wee u' dat Jezus uitspreekt in Lukas 11:37-54. Van een tegenstelling tussen het Oude en Nieuwe Testament mag op dit punt dus niet gesproken worden. Evenmin zou het echter juist zijn om geen oog te hebben voor de verschillen tussen het Oude Testament en Nieuwe Testament inzake de vloekbede, want die verschillen zijn er terdege. Het wraakgebed wordt in het Nieuwe Testament namelijk op een specifieke manier toegespitst.

7. HET WRAAKGEBED IN HET NIEUWE TESTAMENT TOEGESPITST

7.1 Heilshistorische voortgang

Niet alleen is het aantal vloekbeden in het Nieuwe Testament duidelijk geringer in aantal dan in het Oude Testament, maar ook ondergaat de vloekbede een verandering. Deze bede is nu geheel betrokken op de voortgang van de evangelieverkondiging en op het komend eindoordeel. Dit heeft alles te maken met de grote heilshistorische wending, die met de komst van Jezus Christus is voltrokken. Met zijn komst is de geschiedenis van deze wereld in een beslissende fase gekomen. In zijn komst wordt duidelijk wat tot dan toe nog min of meer in de schemering lag. Door zijn komst komt alles waar het in het Oude Testament om ging, tot volle ontplooiing. De volheid des tijds is aangebroken, de komst van het Koninkrijk.

Deze prediking heeft bij Johannes de Doper direct een tweezijdige inhoud: verlossing én gericht. Vooral het laatste: 'Reeds ligt de bijl aan de wortel der bomen' (Mat. 3:10-12). Hij spreekt over het 'dopen met vuur' en over het 'verbranden met onuitblusbaar vuur'. Welke rol de volkeren in dit verwachtingspatroon spelen, is bij Johannes niet duidelijk. Maar in de prediking en het levenswerk van Jezus wordt dit wel duidelijk. Het gericht

wordt voltrokken, maar anders dan Johannes de Doper ooit had kunnen denken: op Golgotha. Dit gericht betekent verlossing voor allen die geloven, een volkomen verzoening van al hun zonden. In het heden der genade, de tijd van Gods geduld, wordt deze boodschap verbreed over de aarde. Wie zich tegen deze boodschap keert, wacht het eindgericht. De spanning tussen het heden van het Koninkrijk en de toekomst van het Koninkrijk, het Koninkrijk dat reeds is en het Koninkrijk dat nog komt, is bepalend voor de plaats van de vloekbede in het Nieuwe Testament.

7.2 Het 'reeds' van het Koninkrijk

Enerzijds is het Koninkrijk van God gekomen. De bede 'Uw Koninkrijk kome', die het hart van de oudtestamentische vloekbede vormde, is in zekere zin vervuld. In de oudtestamentische vloekbede stonden Gods gerechtigheid en Gods eer op het spel. De machten van het kwaad leken te winnen. Maar nu is Christus' kruis de definitieve, zichtbare openbaring van de gerechtigheid Gods (Rom. 3:25v.). De vloek van de wet tegen alle ongehoorzaamheid kwam op Hem (Gal. 3:10,13), waardoor de zijnen voorgoed verlost zijn en de boze vijand verslagen (Heb. 2:14). Het gericht Gods is in Christus principieel voltrokken. Dit verandert de dringende, de acute bede om Gods straffend ingrijpen zoals die in het Oude Testament klonk. De noodzaak van de openbaarwording van Gods gerechtigheid is in Christus vervuld. Dit zal de hoofdreden zijn, dat we in het Nieuwe Testament de vloekbede veel minder frequent aantreffen.

7.3 Het 'nog niet' van het Koninkrijk

Naast het 'reeds' van het Koninkrijk van God is er het 'nog niet' van het Koninkrijk van God. Nog niet is het Koninkrijk voltooid. Nog is er de zonde, de aanvechting, de strijd, de aanval op de gelovigen, de vijandschap. Maar het gericht komt, voor allen die het evangelie van Christus hardnekkig verwierpen. Ook deze zekerheid van het eindgericht, een zekerheid die de oudtestamentische gelovigen nog niet hadden, verandert het wraakgebed. Het heden wordt gekleurd als de tijd van Gods geduld en genade. Deze wil tot boetvaardigheid leiden (Rom. 2:4; 2 Petr. 2:9, 3:9; vgl. Op. 6:11 na 6:10). Het is de tijd, waarin het evangelie wereldwijd uitgaat om te behouden (Joh. 3:17). Onkruid en tarwe groeien ondertussen samen op. De zaaier is pas in de oogsttijd de maaier. In deze tussentijd wordt de houding van de gelovige bepaald door de woorden 'Zegent wie u vervolgen, zegent en vervloekt niet' (Rom. 12:14). Ten opzichte van de vijand is het gebed van een christen enerzijds een 'overgeven in de hand van Hem die

rechtvaardig oordeelt' (1 Petr. 2:23) en anderzijds een gebed om vergeving en bekering (Hand. 7:60, 8:22).

Dit neemt niet weg, dat ook in het Nieuwe Testament onverminderd van grote waarde zijn de ijver voor de eer en het recht van God, het waken over de reinheid van de gemeente en het verlangen naar de volledige opening van Gods heerlijkheid en de vernietiging van het kwade. In uiterste situaties klinkt daarom nog steeds, ook al zijn de tijden veranderd, het wraakgebed omhoog. Een gebed, geleid door de Heilige Geest, niet tegen de persoonlijke vijand, maar tegen de vijanden van God. Van blijvende waarde is het gebed om de verlossing van de Boze, en de totale verbreking van de duisternis in de komst van Gods Koninkrijk.

Welke is de tweede bede? "Uw Koninkrijk kome". Dat is: Regeer ons alzo door uw Woord en uw Geest, dat wij ons hoe langer hoe meer aan U onderwerpen; bewaar en vermeerder uw kerk; verstoort de werken des duivels en alle heerschappij, welke zich tegen U verheft, mitsgaders alle boze raadslagen, die tegen Uw Heilig Woord bedacht worden; totdat de volkomenheid uws Rijks kome, waarin Gij alles zult zijn in allen (Heid.Cat., v/a 123).

BIBLIOGRAFIE

BAUMGÄRTEL F

1963. Der 109. Psalm in der Verkündigung. *Monatschrift für Pastorat und Theologie* 42:244-253.

BEEK M A

1988. De haat als element van vroomheid in het psalmboek. In: L. van Reijendam-Beek (red.), *'Hier blijven half alle ogenblikken'*. Keuze uit het werk van M.A.Beek, Baarn. 40-42.

BERNARDINO N C

1986. *A reconsideration of 'imprecations' in the Psalms*. Grand Rapids.

BOECKER H J

1964. *Redeformen des Rechtslebens im Alten Testament*. (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 14.) Neukirchen-Vluyn.

BRONGERS H A

1963. Die Rache- und Fluchpsalmen im Alten Testament. *Oudtestamentische Studiën* XIII:21-42.

Peels

‘Gelukkig hij die uw kinderen zal grijpen’

BRUEGGEMANN W

1986. *Praying the Psalms*. Winona.

DIETRICH W

1976. Rache. Erwägungen zu einem alttestamentlichen Thema. *Evangelische Theologie* 36:450-472.

DHANARAJ D

1992. *Theological significance of the motif of enemies in selected Psalms of individual lament*. (Orientalia Biblica et Christiana 4.) Glückstadt.

FENSHAM F C

1962. Malediction and benediction in ancient near eastern vassal-treaties and the Old Testament. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 74:1-9.

1963. Common trends in curses of the Near Eastern treaties and KUDUR-RU-inscriptions compared with maledictions of Amos and Isaiah. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 75:155-175.

FLOOR L

1979. *Het gericht van God volgens het Nieuwe Testament*. Amsterdam.

FÜGLISTER N

1970. Gott der Rache. In: T. Sartory (Hrsg.), *Entdeckungen im Alten Testament*. Göttingen, pp. 117-134.

GAMPER A

1966. *Gott als Richter in Mesopotamien und im Alten Testament. Zum Verständnis einer Gebetsbitte*. Innsbruck.

GLOMBITZA O

1960. Betende Bewältigung der Gottesleugnung. Versuch einer existenzialen Interpretation der drei Psalmen 79, 94, 137. *Niederlands Theologisch Tijdschrift* 14:329-349.

GROOT J DE

1941. *De Psalmen. Verstaat gij wat gij leest?* Baarn.

JANOWSKI B

1995. Dem Löwen gleich, gierig nach Raub. Zum Feindbild in den Psalmen. *Evangelische Theologie* 55:155-173.

JEREMIAS J

1970. *Kultprophetie und Gerichtsverkündigung in der späten Königszeit*. (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 35.) Neukirchen-Vluyn.

KEEL O

1969. *Feinde und Gottesleugner. Studien zum Image der Widersacher in den Individualpsalmen*. (SBM 7.) Stuttgart.

1972. *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*. Zürich.
- KOCH K (Hrsg.)**
1972. *Um das Prinzip der Vergeltung in Religion und Recht des Alten Testaments*. Darmstadt.
- KOOLE J L**
1956. Vloekpsalmen. *Horizon* 19:2-7.
- KRAUS H J**
1979. *Theologie der Psalmen*. (Biblischer Kommentar zum Alten Testament XV/3.) Neukirchen-Vluyn.
- KUNTZ J K**
1977. The retribution motif in Psalmic wisdom. *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 89:223-233.
- LANEY J C**
1981. A fresh look at the imprecatory psalms. *Bibliotheca Sacra* 138:35-45.
- LOHFINK N (RED.)**
1983. *Gewalt und Gewaltlosigkeit im Alten Testament*. Freiburg.
- MAIBERGERA P**
1988. Zur Problematik und Herkunft der sogenannten Fluchpsalmen. *Trierer Theologische Zeitung* 97:183-216.
- MILLER A**
1943. Fluchpsalmen und israelitisches Recht. *Angelicum* 20:92-101.
- MOWINCKEL S**
1982. *The psalms in Israel's worship*. Oxford.
- PEELS H G L**
1995. *The vengeance of God. The meaning of the root NQM and the function of the NQM-texts in the context of divine revelation in the Old Testament. (Oudtestamentische Studiën XXXI.)* Leiden:Brill.
- POP F J**
1964. *Bijbelse woorden en hun geheim*. 's-Gravenhage.
- RIDDERBOS J**
1955. *De Psalmen I*. (Commentaar op het Oude Testament.) Kampen.
- RIDDERBOS N H**
1941. De vloekpsalmen. *Horizon* 7:176-181.
- SAUER G**
1961. *Die strafende Vergeltung Gottes in den Psalmen. Eine frömmigkeitsgeschichtliche Untersuchung. I. Teil*. Erlangen.

Peels

'Gelukkig hij die uw kinderen zal grijpen'

SCHARBERT J

1958. *Solidarität in Segen und Fluch im Alten Testament und in seiner Umwelt. I. Väterfluch und Väterseggen.* (Bonner Biblische Beiträge 14.) Bonn.

SCHENKER A

1985. Der strafende Gott. Zum Gottesbild im Alten Testament. *Katechetische Blätter* 110:843-850.

SCHMID R

1967. Die Fluchpsalmen im christlichen Gebet. In: *Theologie und Wandel* (Fs. der kath.-theol. Fakultät Tübingen 1817-1967.) München. I:367-393.

SCHOTTROFF W

1969. *Der altisraelitische Fluchspruch.* (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 30.) Neukirchen-Vluyn.

SPIEGEL E

1987. *Gewaltverzicht. Grundlagen einer biblischen Friedenstheologie,* Kassel.

TOORN K VAN DER

1985. *Sin and sanction in Israel and Mesopotamia. A comparative study.* Assen/Maastricht.

TOURNAY R J

1985. Le psaume 149 et la "vengeance" des pauvres de YHWH. *Revue Biblique* 92:349-358.

VRIEZEN TH C

1987. *Hoofddlijnen der Theologie van het Oude Testament.* Wageningen.

ZENGER E

1994. *Ein Gott der Rache? Feindpsalmen verstehen.* Freiburg/Basel/Wien.

Keywords

Old Testament Theology

Hermeneutics

Imprecation

Trefwoorde

Ou-Testament Teologie

Hermeneutiek

Vloekbede